

VÁCLAVSKÉ NÁMĚSTÍ A ZROZENÍ PRAŽSKÉ „CITY“ NA POČÁTKU 20. STOLETÍ

RICHARD BIEGEL

Na přelomu 19. a 20. století prošla Praha bouřlivým architektonickým rozvojem, který byl odrazem různorodých dobových ambicí i hluboké proměny, jež se v chápání jádra města a jeho role odehrála. Pozoruhodným jevištěm této proměny je oblast Václavského náměstí s okolím, z níž se spontánním procesem stala městská „city“ – tedy hospodářský i společenský střed rodící se metropole. Výrazné architektonické proměny, kterými oblast během krátké doby prošla, vyvolaly dobovou památkovou i urbanistickou reakci. Jestliže první spočívala v kritické reflexi zániku původního barokního prostoru a byla tak významná pro následné proměny středu města, druhá již vedla ke stanovení jasných pravidel, která by dynamický rozvoj zharmonizovala. Václavské náměstí s okolím tak lze chápat jako pozoruhodnou laboratoř, která nám umožňuje sledovat formulaci tezí a principů, jež ovlivnily chápání historického centra města, jeho urbanistické role i památkové hodnoty.

WENCESLAS SQUARE AND THE BIRTH OF PRAGUE "CITY" IN THE EARLY 20TH CENTURY

At the turn of the 20th century, Prague underwent a tumultuous architectural development, reflecting the diverse ambitions of the period and the deep transformation in the understanding of the city centre and its role. Wenceslas Square with its neighbourhood, spontaneously evolving into the "city" – i. e. the economic and social centre of the fledgling metropolis – was a remarkable stage of this transformation. The significant architectural development, through which the area underwent during a short period, provoked heritage and urban reactions. At first the decline of the original Baroque space was critically reflected, which was important for the subsequent changes of the city centre after clear rules to harmonise the dynamic development have been established. Wenceslas Square with its surroundings can thus be understood as a remarkable laboratory, which allows us to observe the formulation of thesis and principles influencing the understanding of the historical city centre, its urban role and heritage value.

Klíčová slova — Praha – Staré Město – Nové Město – Václavské náměstí – architektura – urbanismus – památková péče – regulace – Státní regulační komise

Key words — Prague – Old Town – New Town – Wenceslas Square – architecture – urban planning – heritage care – regulation – State Regulatory Commission

Každé město má své přirozené těžiště, které je jeho pomyslným středem, místem, v němž se městský život koncentruje se vši svou intenzitou a různorodostí. Přirozená epicentra historických měst – ústřední tržiště s navazujícími obchodními ulicemi – byla v bouřlivém období 19. století díky pařížskému příkladu obohacena jednak o koncept průběžných či okružních „boulevardů“, které v sobě záměrně koncentrovaly atributy moderního městského života, a jednak o fenomén pasáží, které městský život rozšířily do nitra bloků a prokrvily jím stávající historickou strukturu. Rozšíření měst o předměstí pak mohlo vést k posunutí, či dokonce k úplnému přesunu městského těžiště, které mohlo být – kupříkladu – podle vídeňského vzoru uměle koncentrováno kolem novostaveb veřejných či obchodních budov na zaniklém hradebním okruhu. Úvahy a diskuse o situování centra města přitom v této době rozhodně neměly akademický charakter. Záměrné či spontánní umístění epicentra moderního života vedlo k radikálním urbanistickým zásahům, které historickou tkáň mnohdy podstatně proměnily, jak ukazují i výše zmíněné příklady Paříže a Vídně. Hledání nové role a charakteru centra města tak většinou mělo závažné důsledky, které se tvrdě propisovaly do osudů měst v následujících desetiletích.

Pražská asanace jako první pokus o nalezení nového centra

Praha se do společnosti radikálně se transformujících evropských měst dostala s mírným zpožděním. Jestliže zásahy v Paříži či Vídni mají své kořeny v 50. letech 19. století, první skutečné urbanistické plány pro Prahu jsou koncipovány až v letech sedmdesátých, kdy vzniká projekt Josefa Zítka na regulaci okolí budoucího Rudolfinu (BIEGEL 2019; viz též HOLEČEK/HOLEČEK/ŠTONCNER 2015). Neméně zásadním momentem dějin pražského urbanismu je *Pamětní spis*, který roku 1873 vydal Spolek architektů a inženýrů v království Českém a jehož autorem byl architekt Josef Schulz (SCHULZ ET AL. 1873; viz též SCHULZ 1873). Tento bez nadsázky přelomový text, jemuž se badatelsky jako první podrobně věnoval Jiří Hrůza, požadoval pro rozvoj města a jeho promyšlené propojení s předměstími vytvoření regulačního plánu, jehož vznik by měl být ideálně iniciován pražskou obcí (HRŮZA 1989, 218). Zásady *Pamětního spisu*, týkající se založení a šířky ulic, umístění veřejných budov či všeprostupujícího zájmu o zdravé městské prostředí, bývají často právem citovány jako první příklad moderního urbanistického přístupu, který do značné míry předběhl svou dobu. Pocit zaostávání Prahy nejen za císařskou Vídni, ale i za bouřlivě rostoucími předměstími vedl



Obr. 1. Eckert-ateliér, 1906: *Panoramatický pohled z Letné na Staré Město a Josefov při asanaci* ukazuje město ve fázi fascinujícího přerodu. V popředí sice ještě stojí historická zástavba, avšak za ní vpravo se již zdvihají vysoké hmoty honosných činžovních domů čp. 883/1 a čp. 206/1, jež uvozují budoucí Mikulášskou (Pařížskou) třídu. V popředí stavba mostu Svatopluka Čecha a nábřeží (Archiv hl. m. Prahy, Sbírka fotografií, sign. VIII 974).

v 80. letech 19. století k vypsání soutěže na přestavbu Starého Města, z jejíhož vítězného projektu, zvaného *Finis Ghetto*, následně vyšel plošný asanační plán bývalé židovské čtvrti s okolím (KUBÍČEK 1959, 74–81; HRŮZA ET AL. 1993; GIUSTINO 2003). Svým pojetím neměla staroměstská asanace v evropském kontextu mnoho srovnání. Na rozdíl od Paříže, která mezi vytyčenými bulváry ponechávala souvislé plochy původní zástavby, byla v Praze historická městská tkáň bořena důsledně a nemilosrdně (obr. 1). Systém radiálních tříd, který navazoval na historický průběh ulic, byl doplněn přímoú osou Mikulášské, dnešní Pařížské třídy (obr. 2), která sice rozrušila Staroměstské náměstí, avšak zároveň podtrhla jeho roli centra budoucí moderní Prahy. I proto se při vypsání staroměstského asanačního konkurzu všeobecně počítalo, že právě zde vyroste nejživější část města, která byla již v dobovém tisku charakterizována jako budoucí městská „city.“



Obr. 2. Orientační plán Prahy, 1909–1914, Staré Město a Josefov v průběhu asanace, výřez. Plán je výmluvným svědkem rychlého asanačního přerodu. Hlavní asanační třída již stojí, stejně jako bloky mezi Kaprovou a Josefovskou třídou (dnešní Širokou). Historická enkláva v okolí kostela sv. Ducha je však stále zachována, stejně jako budova městské knihovny v Platněřské, která ustoupí Roithově novostavbě až ve 20. letech (Spisovna IPR Praha, bez sign.).

Z pohledu Prahy 80. let 19. století se obdobné úvahy musely zdát nanejvýš logické: čtvrť měla přímou vazbu na řeku jakožto historicky nejvýznamnější dopravní tepnu, rozměr ulic byl příznivý dopravě všeho druhu a hlavní asanační třída směřovala přímo do středu tehdejší Prahy na Staroměstské náměstí. Jediným problémem bylo rozmístění nádraží, která se – vzhledem k historické urbanistické situaci souměstí – nacházela na okrajích Nového Města a dotčená oblast s nimi byla spojena jen prostřednictvím historické uliční sítě. Snad i proto nakonec k naplnění této role navzdory veškerým ambicím i nesporné velkorysosti asanačních zásahů nedošlo. Již vítězný plán Alfréda Hurtiga, Matěje Štrunce a Jana Hejdy potlačil obchodní charakter nábreží ve prospěch městské promenády, která plynule navázala na reprezentativní charakter Žitkova náměstí u Rudolfiny. Původně zamýšlený obchodní přístav, který měl novou čtvrť oživit, byl na sklonku 19. století plánovaný do Petřské čtvrti, což bezpochyby ovlivnilo charakter nové blokové asanační zástavby. Ten byl nakonec – kromě obchodního parteru – navýsost obytný, s důrazem na co nejvyšší kvalitu a rezidenční charakter nájemních novostaveb, které nejlépe zajišťovaly bezpečnou návratnost investice do celé akce.

Důvod výsledného čistě rezidenčního charakteru nové asanační čtvrti však byl nepochybně i jiný. Ještě během výstavby nového Josefova se pomyslně proměňuje jeho pozice v kontextu města. Přestože se Praha administrativně skládala stále jen z historických čtvrtí a připojených Holešovic-Buben (1884) a Libně (1901), byl její reálný význam výrazně větší. Navzdory všem administrativním překážkám bylo historické centrum Prahy středem rozsáhlé aglomerace, která na počátku 20. století čítala více než půl milionu obyvatel. Přímé propojení města s okolními obcemi bylo zajištěno demolicí hradeb, která byla po východním obvodu již zcela dokončena. Jako hlavní dopravní tepny se čím dál více prosazovaly třídy na bývalém staroměstském hradebním okruhu, které spolu s Václavským náměstím a navazujícími ulicemi vytvořily novou komunikační páteř města. Právě zde se proto koncentrovala spontánní stavební aktivita, které přirozeně vycházela vstříc nezvyklá šíře gotických novoměstských ulic, zdejší velkorysá parcelace i nevelké měřítko dosavadních budov, které činilo spekulaci s pozemky obzvláště lákavou. Do oblasti dolního Nového Města se navíc spontánně přesouvaly významné terciární služby a živnosti, jejichž přítomnost na sebe vázala stavební rozvoj a opět přispěla k posilování centrální role celé čtvrti (PEŠEK 2014; SOUKUPOVÁ 2010). Roli nového centra města tak – možná překvapivě – nezískala nákladně přestavovaná asanační čtvrť, ale právě Václavské náměstí s okolím, jež se na půl století stalo jedním z nejdynamičtější se měnících míst historického města (k politické a symbolické roli prostoru např. HOJDA 2007). Právě počátky tohoto fascinujícího spontánního urbanistického procesu jsou tématem, jemuž je tato dílčí studie věnována.

Václavské náměstí a zrození městské „city“

Obraz Václavského náměstí v době před rokem 1880 je z dnešního pohledu až nečekaně malebný. Pozvolna stoupající gotické náměstí je lemováno domy s renesančními a barokními průčelími (obr. 3), které jsou výškově sjednoceny a dávají mu tak charakter kompaktního historického prostranství (obr. 4). Těžiště náměstí je v jeho dolní polovině, čemuž odpovídá původní situování pomníku sv. Václava těsně nad křížením s ulicemi Jindřiškou a Vodičkovou i výška zdejších měšťanských domů (obr. 5). Domy v dolní části náměstí jsou dvou- až třípatrové a navazují tak na obdobně dimenzovanou historickou zástavbu Melantrichovy ulice a Havelského Města (obr. 6). „Staroměstský“ charakter zde má rovněž poměrně hustá gotická parcelace, kterou tyto domy přirozeně respektují. Domy postavené v předpolí někdejších hradeb Starého Města jsou naopak většinou nanejvýš dvoupátrové, což dodávalo ulici Na Příkopě i Ovocné (dnešní třída 28. října) poklidný maloměstský charakter. Ještě nižší – převážně jednopátrové – jsou domy v horní části náměstí, což odpovídá spíše perifernímu významu, který tato oblast po staletí měla. Nevelká výška domů zde však mnohdy kontrastuje s jejich rozlehlými parcelami, které opět vycházejí z velkorysé karlovske koncepce. V čele náměstí stála až do roku 1876 Koňská brána, které dal v letech 1831–1832 Pietro Nobile charakter uměřené dórské stavby s trojicí vysokých arkád, které zdálky evokovaly triumfální bránu a pointovaly tak prostor celého náměstí (obr. 7; WIRTH 1948, 31). Dominantní pozice nevelké brány byla navíc umocněna perspektivním efektem, který vznikl kombinací stoupání terénu s postupným snižováním výšky domů náměstí. To se tak jevilo nejen širší, což bylo dáno menší výškou domů, ale také delší, což zajišťovala právě tato nezamýšlená perspektivní iluze.

Díky nízké hladině zástavby mělo náměstí i druhý výškový plán, který je jasně patrný na historických vedutách i fotografiích. Nejvýraznější dominantou byl vysoký chór nedostavěného kostela



Obr. 3. Vincenc Morstadt, 1815: *Koňský trh* (od roku 1848 Václavské náměstí) *od Koňské brány*. Morstadtova kresba zachytila budoucí Václavské náměstí v idylickém stavu před velkoměstskou proměnou. Náměstí stále ještě uzavírá Koňská brána, domy v jeho horní části jsou jedno- či dvoupatrové a dolní partii náměstí dominuje vysoký chór kostela Panny Marie Sněžné (Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. D 1406).

Panny Marie Sněžné. Neméně důležité byly i věže při nároží Václavského náměstí a Vodičkovy ulice, které mohly být navzdory svému renesančnímu charakteru pozůstatkem starších středověkých dominant. Při pohledu z Koňské brány se v panoramatu náměstí výrazně uplatňovaly i věže Starého Města, mezi kterými bylo vedle kostelních věží možno zaznamenat i původně gotickou věž domu čp. 403/I, která je upomínkou na původní charakter Havelského Města.



Obr. 4. A. Gustav, kolem roku 1810: *Koňský trh* (Václavské náměstí) *od Můstku*. Gustavův obraz dolní části náměstí ukazuje jeho nedotčenou renesančně barokní podobu. Na rozdíl od horní části jsou zde domy většinou třípatrové a svým charakterem se blíží výstavným patricijským domům Starého Města (Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 19694/21).

Vyrovnanou výškovou hladinu náměstí poprvé částečně narušily třípatrové klasicistní nájemní domy z 30. a 40. let 19. století (viz např. čp. 815/II, 823/II či čp. 824/II). Zásadním urbanistickým mezníkem však byla až novostavba budovy Národního muzea, která vznikla podle projektu Josefa Schulze v letech 1885–1890 na parcele, jež byla pro budoucí novostavbu rezervována již v počátečních úvahách o regulaci prostoru zrušených hradeb (obr. 8). Jeho návrh vyšel vítězně ze soutěže vypsane v roce 1883 (BAŤKOVÁ 1998, 672–675; BENEŠOVÁ 1984, 189–190; HORYNA 2001, 151–154; VYBÍRAL 2002; MAREK 2004). Novostavbu muzea Schulz komponoval jako soliterní blok, který se měřítkem zcela vymyká nejen historickým domům náměstí, ale i běžnému měřítku dobové

Obr. 5. František Fridrich, kolem 1865/1870: *Průhled Václavským náměstím od Koňské brány k Můstku*. Snímek z doby kolem roku 1870 ukazuje, že od počátku 19. století se náměstí příliš nezměnilo. V horní části přibýlo několik vícepatrových domů, avšak historické dominanty renesančních věží i chóru kostela Panny Marie Sněžné si zachovávají svůj panoramatický význam (Archiv hl. m. Prahy, Sběrka fotografií, sign. I 272).



Obr. 6. Anonym, 1899: *Dům čp. 776/II s chórem kostela Panny Marie Sněžné v pozadí*. Barokní dům dobře ukazuje proporce, jaké historická zástavba vůči gotickému chóru měla. Snímek z roku 1899 je zároveň důkazem rychlé přestavby náměstí na přelomu století: vedle barokního domu je vidět volná parcela po zbořeném objektu, na jehož místě záhy vyroste Peterkův dům s průčelím podle návrhu Jana Kotěry, a vlastní dům čp. 776/II bude ještě téhož roku zbořen, aby uvolnil prostor novobaročnímu domu architekta Aloise Dlabáče (Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 11938).



činžovní zástavby. Z dochovaných soutěžních návrhů se zdá, že právě Schulz se jako jediný pokusil důkladněji promyslet roli muzea v kontextu náměstí, kterému zjevně zcela podřídil kompozici budovy. Ústřední pavilon, jehož inspirační zdroje lze nalézt ve francouzské architektuře 17. století,¹ zde není jen dominantou muzejní budovy, ale také celého prostoru náměstí, který tak získal úběžník a architektonickou pointu.² Pro vztah

náměstí a budovy je neméně významná skutečnost, že hlavní průčelí je širší než plocha vlastního prostoru, jenž je tak budovou opticky zcela uzavřen. Muzeum však zároveň vstoupilo do popsané situace, kdy byly domy v horní části náměstí výrazně nižší a muzejní budova nad nimi tak jako tak dominovala. Zdá se, jako by i s tímto efektem Josef Schulz počítal: nárožní věže muzea jsou umístěny tak, že opticky navazují na střechy domů horní části náměstí a symetricky je pointují,

což – jak později uvidíme – zohlednila i výšková regulace náměstí z počátku 20. let 20. století. Stejně jako u Zítkova Národního divadla tak můžeme i v případě budovy Národního muzea sledovat rafinovanou kompozici a promyšlenou prostorovou gradaci, které jinak spojujeme spíše s barokními principy 1. poloviny 18. století.

Novostavba muzea radikálně proměnila proporce i vyznění celého náměstí. Namísto poklidného prostoru obklopeného historickými domy a téměř malířsky vypointované siluetou triumfální brány se jedinou intervencí náměstí změnilo ve velkolepý prospekt, jehož měřítko měla napříště určovat monumentální muzejní budova. Stavbou muzea se také stal až příliš zjevným nepoměr mezi výškou budov náměstí, které si zejména v horní části zachovávaly svůj periferní charakter, a soudobou činžovní výstavbou, která byla realizována na sousedních

¹ Zjevným předstupněm kompozice hlavního průčelí muzejní budovy je Pavillon de l'Horloge, který byl ústředním motivem rozšíření nádvoří pařížského Louvru a jež v letech 1624–1645 realizoval Jacques Lemercier.

² Není bez zajímavosti, že kompozice hlavního průčelí muzea je v principu „připravena“ v rozvrhu zadního průčelí Rudolfiny, které Schulz v 70. letech 19. století realizoval se svým učitelem Josefem Zítkem.



Vinohradech a do níž budova muzea svým měřítkem zapadala o poznání logičtěji. Radikální nastavení nového měřítka náměstí zde zjevně vedlo k tomu, že se jeho předpokládané zvýšení stalo věcí naprosto samozřejmou a automatickou. Novostavby, které výrazně podpořil i velkorysý stavební řád z roku 1886, vstoupily do prostoru náměstí sebevědomě a nesmlouvavě. Z poklidného historického místa se rázem stal velkoměstský bulvár se vším, co k tomu v dobovém kontextu patřilo.

První vlaštovkou byl již v roce 1880 dům čp. 1601/II U Turků na nároží Mariánské (dnešní Opletalovy) ulice, který nahradil malebnou, téměř vesnický vyhlížející jednopatrovou barokní budovu čp. 817/II (obr. 9) a jehož autorem byl shodou okolností právě budoucí projektant budovy Národního muzea Josef Schulz (BAŤKOVÁ 1998, 659–660).³ Zhruba ve stejné době vznikla i novostavba domu čp. 801/II na nároží ulice Ve Smečkách. Zde nepublikovaný snímek Františka Fridricha z roku 1886, pořízený z plochy zbořené Koňské brány těsně před zahájením novostavby Národního muzea, názorně ukazuje, jak se tyto dva domy od historické zástavby odlišují nejen

Obr. 7, 8. Václavské náměstí od Můstku. Porovnání snímků z doby kolem roku 1870 a 1890 ukazuje proměnu historického náměstí ve velkoměstský bulvár, k níž došlo výstavbou monumentální budovy Národního muzea podle projektu Josefa Schulze. Dolní část náměstí si sice ještě uchovává svůj harmonický barokní charakter, ale budova muzea – stejně jako první činžovní novostavby – se již přizpůsobují zcela novému velkoměstskému měřítku.

Vlevo – František Fridrich, kolem roku 1870: *Průhled Václavským náměstím od Můstku ke Koňské bráně* (Ústav dějin umění AV ČR, inv. č. 004268).

Vpravo – Alois Beer, 1890: *Václavské náměstí od Můstku směrem k Národnímu muzeu* (Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 16750).



Obr. 9. Anonym, před rokem 1880: Dům čp. 817/II na nároží Václavského náměstí a dnešní Opletalovy ulice. Půvabný barokní dům byl roku 1880 zbořen, aby uvolnil místo novorenesančnímu domu od Josefa Schulze. Tento dům, který na počátku 20. let prošel přestavbou podle návrhu Bohumíra Kozáka, Josefa Záscheho a Karla Járaye, se po roce 2010 stal předmětem neúspěšného boje ochránců památek za jeho zachování (Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 110297).

³ Dům následně prošel výraznou přestavbou na počátku 20. let 20. století, která nástavbou zrušila jeho dosud dominující nárožní věž a přizpůsobila se pak níže zmíněné regulaci výšek na návrh Státní regulační komise. V roce 2017 byl dům přes protesty odborné i kulturní veřejnosti zbořen.

výškou, ale i velkoměstským pojetím, které je zdůrazněno akcenty v podobě nárožních věží.⁴ Tento motiv, který byl běžnou součástí repertoáru činžovních novostaveb 80. let 19. století, zde v jistém smyslu navazoval na existující historické věže, jejichž dominance však byla nastavenou výškovou hladinou zároveň nevratně eliminována. Tvrdý střet nové zástavby s historickými objekty dokládá již zmíněná situace dříve vévodící renesanční věže domu čp. 791/II U Lhotků na nároží Vodičkovy ulice, k níž byl v roce 1892 zcela mechanicky přistavěn nárožní novorenesanční dům čp. 788/II (obr. 10). I tento objekt se vyznačuje nárožní kupolí, která snad měla v představách projektanta degradovaný historický objekt výtvarně nahradit. Popření a banalizace motivu věže, ke které tímto zásahem došlo, snad nejlépe ukazuje lhostejnost, s jakou nová zástavba do prostoru náměstí v této době vstupovala.

Obr. 10. Eckert-ateliér, 1913: *Renesanční věž domu čp. 791/III U Lhotků v sousedství novostavby domu České banky. Vpravo část domu čp. 788 na Novém Městě, vlevo pohled do Vodičkovy ulice. Věž domu U Lhotků na nároží Václavského náměstí a Vodičkovy ulice byla po staletí jednou z hlavních dominant střední části náměstí. Po výstavbě budovy České banky se z ní stal pouhý přístavek, který o několik let později ustoupil kapacitnější novostavbě (Archiv hl. m. Prahy, Sběrka fotografií, sign. V 9/5 e).*



Novou výškovou hladinu následně automaticky přijaly všechny další přestavby i novostavby na náměstí. Vedle běžných činžovních domů zde však začaly vznikat i polyfunkční novostavby, přímo reflektující rodící se velkoměstský charakter václavského bulváru. Jedním z prvních významných příkladů tohoto typu je Wiehlův dům čp. 792/II z let 1895–1896, který je navzdory svému novorenesančnímu palácovému vzhledu typicky velkoměstskou architekturou s obchodním parterem probíhajícím přes dvě podlaží. Ještě velkorysejším architektonickým konceptem se vyznačuje protějščí budova pojišťovny Assicurazioni generali z roku 1896. Jejím autorem se na základě omezené soutěže stal Friedrich Ohmann, jenž byl kvůli sporům o výši honoráře za provedení budovy ne zcela korektně vystřídán Osvaldem Polívkou (VYBÍRAL 2013, 175–181). Novobaroční obchodní palác plně využívá nárožní pozice zbořeného renesančního domu U Císařských (obr. 11), jehož ztráta patřila v kontextu náměstí k nejbolestnější. Právě tento Ohmannův palác (obr. 12) však také nejlépe ukazuje potenciál, který se pro velkoměstskou architekturu na Novém Městě nabízel: rozlehlá parcela výstavného renesančního domu, která zřejmě vycházela z velkorysé karlovske gotické parcelace, umožnila budovu komponovat jako nárožní solitér, který se mohl vyvinout v nebývalém rozsahu při organickém propojení obchodu, administrativy i luxusních bytů a zachovat si zároveň přiměřené proporce výšky a šířky bohatě komponované fasády do Václavského náměstí.

⁴ Fotografií Františka Frída Václavské náměstí od zbořené Koňské brány (MMP, inv. č. 388) publikovala např. BEČKOVA 1998, 124.



Obr. 11. H. Fiedler-ateliér, 1895: Dům čp. 832/II U Císařských na nároží Václavského náměstí a Jindřišské ulice. Široká nárožní parcela domu U Císařských ukazuje, jak velkorysým vkladem do urbanistického vlnku Nového Města karlovská lokace byla. Po zboření domu byla parcela vyplněna velkorysým novobarokním palácem pojišťovny Assicurazioni generali podle projektu Friedricha Ohmanna a Osvalda Polívky (Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 11760/2,1).



Obr. 12. Rudolf Gotsche, kolem roku 1940: Palác pojišťovny Assicurazioni generali na nároží Václavského náměstí a Jindřišské ulice čp. 832/II. Totéž nároží jako na obr. 11 ve zcela změněné situaci. Posledním svědkem historického stavu jsou zde domy s klasicistními fasádami, zbořené v 70. letech kvůli výstavbě obchodního domu Družba. **Zprava** čp. 829, 830, 831, 832, 834, 835/II (Archiv hl. m. Prahy, Sběrka fotografií, sign. II 1339).

Na velkoměstský koncept polyfunkčních domů s obchodním parterem, administrativou v patrech a byty v horní části domu mohly plynule navázat stavby, jejichž tvarosloví již nebylo přímo vázáno na konkrétní historické etapy. Přelomová realizace Peterkova domu čp. 777/II, jehož průčelí vytvořil roku 1899 Jan Kotěra, je z hlediska architektonického jazyka radikálním protikladem sousedního domu čp. 776/II, který v roce 1900 realizoval Alois Dlábač. Jestliže Kotěrova stavba je jednou z prvních ozvěn modernistických tendencí soudobé vídeňské tvorby, průčelí sousedního o rok mladšího domu pracuje s prověřeným novobarokním tvaroslovím, které odpovídá soudobým stavbám z asanační oblasti. Navzdory těmto zásadním rozdílům je však typologický koncept obou budov obdobný: vysoký parter, zdůrazněný arkádami, tři patra a atika či střecha,

kteřou stavba výtvarně vrcholí.⁵ Zcela rozdílný architektonický jazyk zde tak „odívá“ univerzální typ velkoměstského polyfunkčního domu, který se v následujících letech stane symbolem moderního rozvoje Václavského náměstí a přilehlých hlavních tříd.

Skokový posun, který oblast během několika málo let prodělala, je asi nejlépe patrný na rozhraní Václavského náměstí a ulice Na Příkopě, jejíž význam zásadně vzrostl. Na snímcích z 60. a 70. let 19. století je zachycena její vyrovnaná výšková hladina, kterou překračují ojedinělé intervence z poloviny 19. století. Tomuto měřítku je také přizpůsoben první velkoměstský obchodní dům čp. 847/II, který zde v letech 1869–1871 vznikl pro firmu Haas a synové (BAŤKOVÁ 1998, 471–472). Vysoké novorenesanční arkády, za nimiž se nachází volný třípodlažní prostor obchodu, působí v kontextu okolní zástavby až překvapivě monumentálně, což není dáno výškou, ale záměrným kontrastem velkorysé novorenesanční kompozice s drobnějším členěním okolních domů.⁶ Radikální zlom přichází na přelomu 19. a 20. století. V roce 1900 zaniká historický dům čp. 388/I U bílého jednorožce, aby byl o rok později nahrazen novostavbou čtyřpatrového eklektického

Obr. 13. Jindřich Eckert, 1901: *Novostavba čp. 388/I U bílého jednorožce v ose Václavského náměstí, vpravo* vedle ní historický dům čp. 389/I U bílého beránka. Kontrasty dolní části Václavského náměstí na přelomu století: na nároží Můstku a Příkopů již stojí novobarokní dům, který výrazně převyšil původní barokní (a dodnes zachovaný) dům U zlatého úlu čp. 378/I, avšak vedle něj se ještě nachází nízký jednopatrový dům, jenž bude záhy nahrazen novostavbou Vídeňské bankovní jednoty od Josefa Zascheho (Archiv hl. m. Prahy, Sběrka fotografií, sign. XII 588).



domu, který měřítkem navázal na tehdejší sousední, o málo starší dům čp. 387/I v ulici Na Můstku (obr. 13). Nárožní dům, umístěný v dominantní pozici v ose Václavského náměstí, má ryze velkoměstský charakter, jehož součástí je i rozšíření parteru o kavárnu v prvním patře domu. Až symbolický rozměr má nedlouhá koexistence novostavby se sousedním jednopatrovým barokním domem čp. 389/I U bílého beránka, jehož hlavní římsa sahá do poloviny výšky prvního patra nového nárožního domu.

Právě na místě domu U bílého beránka vzniká novostavba Vídeňské bankovní jednoty, která definitivně stvrzuje přerod poklidného korza ve velkoměstskou třídu (VLČEK 1996, 279–280; ŠVÁCHA 1985, 21, 81–82, 86). Josef Zasche, podle jehož plánů byla budova v letech 1906–1908 postavena, na kamenném průčelí umně zkombinoval klasicizující motivy, odkazující ke strohé architektuře přelomu 18. a 19. století, s ryze soudobým výtvarným výrazem, který z budovy vytváří jeden z prvních příkladů moderního velkoměstského paláce na hlavní třídě. Svůdné spojení nadčasových klasicizujících prvků s modernistickou stylizací se stalo základem protějšního paláce Koruna čp. 846/II z let 1912–1914 (obr. 15; BAŤKOVÁ 1998, 470–471), jehož autor Antonín Pfeiffer na Zascheho budovy svým tvaroslovím zjevně navazuje. Stavba vznikla na základě soutěže z roku 1911, již se vedle vítězného Pfeiffera účastnili i Jan Kotěra, Alois Dryák či Matěj Blecha.⁷ Nárožní poloha

5 Strukturální podobnost může být částečně dána skutečností, že Kotěra vytvářel průčelí před starší projekt, který byl dříve vypracován Vilémem Tierhierzem a který tak s historizujícím tvaroslovím zřejmě počítal. Dlabačův projekt mohl naopak na některé rysy Kotěrova projektu reagovat, jak dokládají proporce i secesní tvary arkád v patrech.

6 Z takřka stejné doby (1868) je sousední dům čp. 848/II, který je sice třípatrový, avšak v principu stále ještě respektuje měřítko svého okolí.

7 Soutěžní návrhy byly publikovány ve *Stylu* (projekty J. Kotěry a A. Dryáka viz *sine* 1911, 190–192, 194–198) a v *Architektonickém obzoru* (projekt M. Blechy viz *sine* 1912, 40–46, tab. 18–19).

novostavby vedla autora vítězného projektu k propracované hmotové skladbě, již dominuje věž, která – trochu překvapivě – není umístěna přímo v nároží. Díky tomu zde mohl architekt rozehrát rafinovanou stupňovitou gradaci, jež působivost věže i celé kompozice budovy výrazně umocňuje. Náznak postupného vrstvení, který Pfeifferova kompozice navozuje, je v tomto případě zjevným odkazem na původní historický dům čp. 846/II U Špinků, jehož dominantou byla stejně odsazená historická věž, zapojená do barokního celku (obr. 14; WIRTH 1912). Princip historického vrstvení, které bylo základem malebné kompozice historického domu, se tak překvapivě stalo tvůrčím východiskem modernistické novostavby, jež zde tak symbolicky uchovala stopu historické paměti místa.

Navzdory těmto možným historickým reminiscencím se však budova paláce Koruna vyznačuje především až ostentativním velkoměstským výrazem, který je dán nejen měřítkem budovy, jež radikálně překonává svého barokního předchůdce, ale také – a zejména – trojpodlažním parterem, který pomyslně rozšiřuje veřejný prostor náměstí a vtahuje jej do nitra budovy. Dobový důraz na velkorysý měřítko a veřejný parter je patrný i z dalších návrhů zmíněné soutěže. Nejpozoruhodnější ze soutěžních návrhů je bezpochyby projekt Jana Kotěry, v němž se – slovy Rostislava Šváchy – „mísí motivy moderny, prekonstruktivismu a aerodynamického expresionismu předjímajícího berlínská díla Ericha Mendelsohna“ (ŠVÁCHA 2001, 141–200, citát ze s. 189). Role parteru v projektu byla pro autora natolik klíčová, že jej pojal jako samostatnou prosklenou prostorovou kompozici, která je tvaroslovím i materiálem oddělena od zbytku budovy a svým pojetím zjevně anticipuje otevřené prosklené partery funkcionalistických budov 20. a 30. let.

Touha po novém soudobém velkoměstském výrazu, která je ze všech soutěžních návrhů patrná, se i s odstupem let jeví jako velmi logická a nepoměrně silnější než případný zájem o zanikající historické stavby, které měřítkem ani charakterem nemohly novým potřebám vyhovět. A přesto lze právě v tomto případě zaznamenat jednu z prvních propracovaných dobových památkových reflexí, která naznačuje, že radikální proměna Václavského náměstí nebyla vnímána zcela bezproblémově (obr. 16). „Náhlý zánik starobylého rázu Václavského náměstí, bývalého Koňského trhu, jež způsobilo postupné zboření starých domů od let 1890tých, dovršila letos na jaře hromadná demolice budov, tvořících nároží náměstí a Příkopů,“ píše historik umění Zdeněk Wirth ve *Věstníku Klubu Za starou Prahu* v roce 1912 (WIRTH 1912, 26). Nárožní komplex „zachovával nejdéle – po všech přestavbách a adaptacích – pražský ráz z počátku XVIII. stol. ..., ba pod slupkou pozdně barokní úpravy forma a situace věže při domě 846/II. přenášela pozorovatele ještě dále.“ Původní „ráz“ náměstí, „udávaný vysokými barokními domy bohatých štítů a fačád“, byl „zničen rázem r. 1911 a 1912.“ Kvalitu zaniklých domů pak autor dokládá analýzou jejich architektury, kterou vnímá jak v detailu, tak v působivém celku, jenž je doložen řadou fotografií (obr. 17).



Obr. 14, 15. Nároží Václavského náměstí a Příkopů. Porovnání pohledů na Příkopy z doby kolem roku 1900 a 1930 je výmluvným svědectvím důsledné velkoměstské proměny, která se zde v prvních desetiletích 20. století odehrála. Členěné nároží paláce Pojišťovny Koruna se zdá být vědomým odkazem na původní členitost malebného historického domu.

Nahore – Anonym, po roce 1900 (Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 146809).

Dole – V. Čermák, kolem roku 1930: *Pohled od Můstku, zleva* dům čp. 388/I, přestavěný 1926–1929 a opět 1930–1934, *vpravo* dům čp. 846/II (Archiv hl. m. Prahy, Sbirka fotografií, sign. I 1502).

Obr. 16, 17. Dolní část Václavského náměstí. Rytina Karla Henniga z 20. let 19. století (západní strana náměstí) i snímek z 90. let 19. století (východní strana) zachycují barokní tvář dolní části Václavského náměstí, jejíž ztráta byla dobově reflektována na stránkách *Věstníku Klubu Za starou Prahu* (WIRTH 1912). Na obou obrázcích vlevo je malebně komponované nároží domu U Špinků čp. 846/II.

Nahoře – Karel Hennig, kolem roku 1825 (Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 9922/2).

Dole – Jan Mulač, před rokem 1894 (Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 16749).



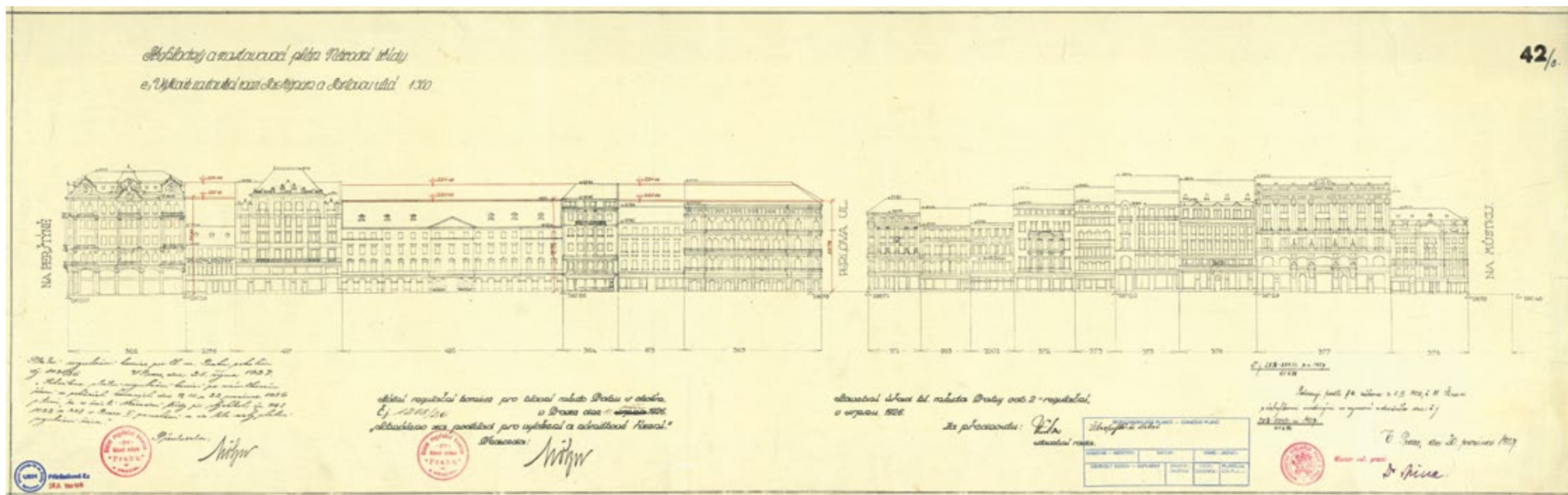
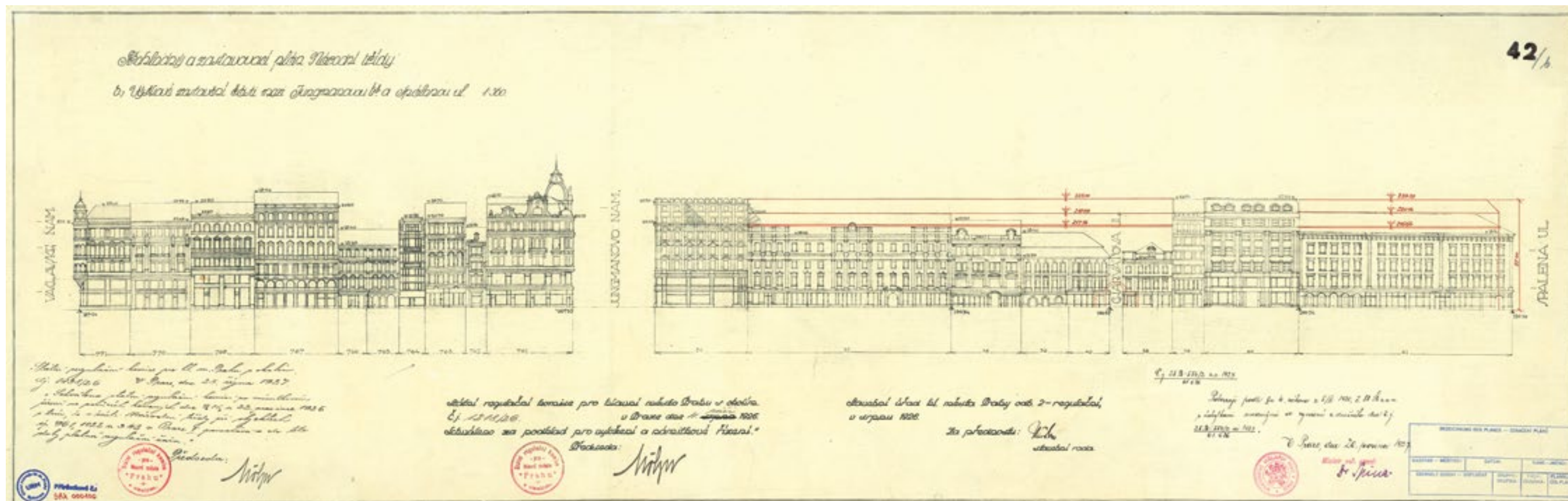
Vyvrcholením zkázy historického obrazu náměstí byl záměr demolice renesanční věže domu čp. 791/II U Lhotků (WIRTH 1914), jejíž působivost byla již dříve degradována přístavbou činžovního domu čp. 786/II z roku 1893. „Doufáme, že již minula doba, kdy se stavěly domy tak lehkomyšlně jako činžák vedle věže,“ píše Zdeněk Wirth a Bohumil Hübschmann ve *Věstníku Klubu Za starou Prahu*, „a že dnešní architekti nejen že vytvoří řešení hodné tohoto repraesentativního místa ve městě, ale že jim tato snaha nebude překážeti v duchaplném řešení, jak zachovati významnou památku budoucnosti,“ soudí optimisticky reprezentanti Klubu, který se roku 1912 obrátil na Českou banku s požadavkem na zachování věže a její zapojení do plánované novostavby (HÜBSCHMANN/WIRTH 1912, 3). Apel Klubu byl však i tentokrát oslyšen. Poslední renesanční dům na Václavském náměstí byl na podzim roku 1913 zbořen, aby na jeho místě v letech 1914–1916 vyrostla mohutná klasicizující novostavba paláce České banky podle projektu Josefa Sakaře a Osvalda Polívky (BAŤKOVÁ 1998, 448).

Uměleckou hodnotu domu pregnantně shrnul Zdeněk Wirth, který podrobně popsal jak architekturu, tak i uměleckou výzdobu zaniklé stavby (WIRTH 1914). Podrobný popis s upozorněním na výjimečné hodnoty, mezi něž se v tomto případě řadily i pozoruhodné malby Josefa Navrátila ze 40. let 19. století, jasně ukazuje, jak výrazně se od přelomu století posunula metoda hodnocení historických staveb. Wirthova generace již byla schopna nejen komplexní stavebněhistorické analýzy, ale i patřičného uměleckohistorického zhodnocení, které využívalo aktuální poznatky soudobých dějin umění, jež do Klubu přinášeli absolventi a sympatizanti vídeňské školy dějin umění jako Antonín Matějček či právě Zdeněk Wirth. Hodnocení, které bylo dříve založeno na hledání nejstarších prvků či náhodných nálezů sgrafitové výzdoby, se tak stalo mnohem komplexnějším a vyrovnanějším. Přestože v případě domu U Lhotků se jednalo jen o nekrolog dané stavby, lze říci, že skokové zvýšení schopnosti odborně definovat uměleckohistorickou hodnotu ohrožených staveb výrazně napomohlo nejen při hledání argumentů pro jejich záchranu, ale také k vytváření obecného povědomí o hodnotě a různorodosti historického prostředí.

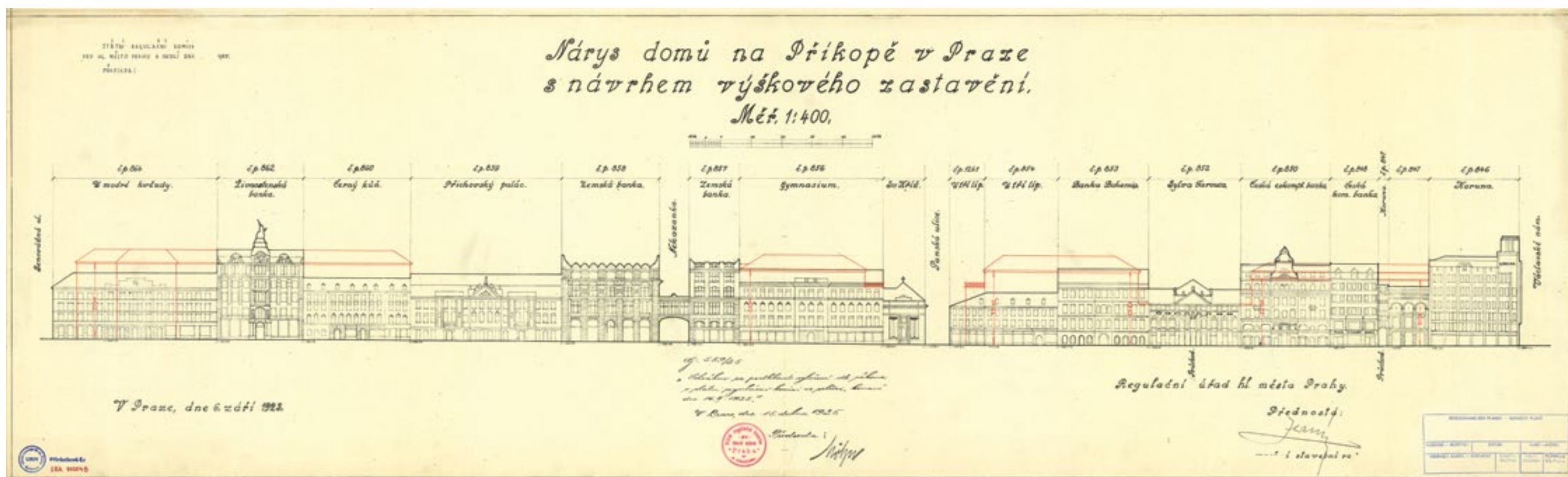
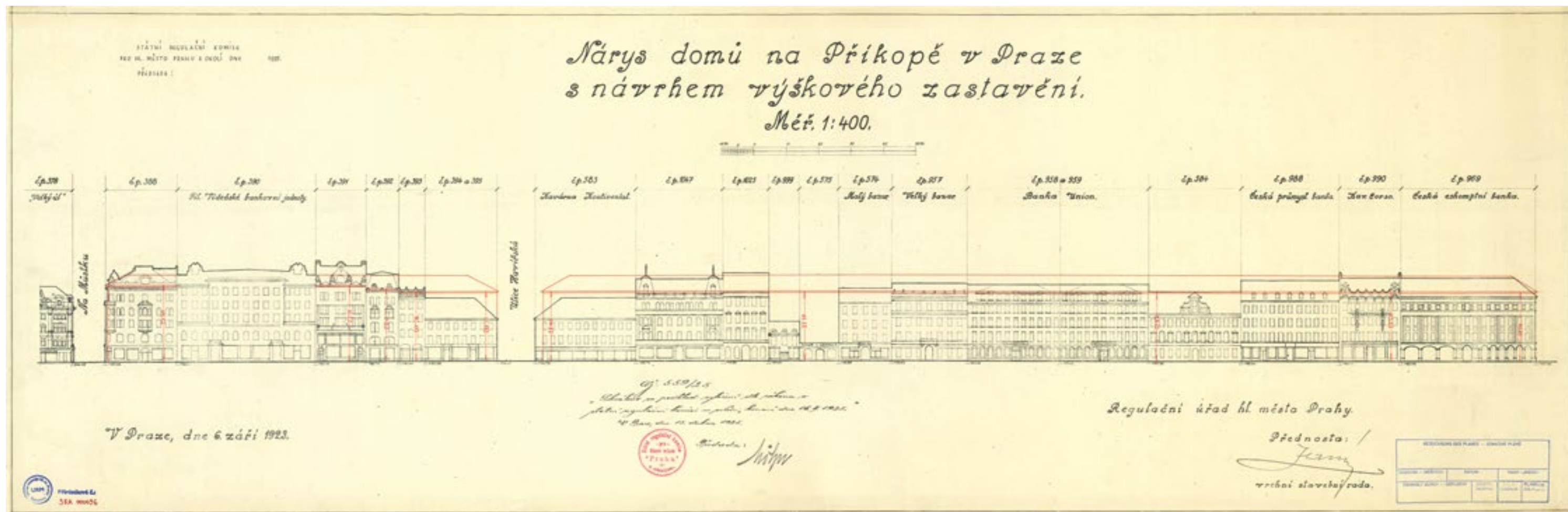
Historická podoba Václavského náměstí byla během několika desetiletí téměř kompletně setřena. Přesto, nebo snad právě proto, je třeba poměrně náhlý a dobově reflektovaný zánik jeho jednotné barokní podoby označit za zásadní moment, který patrně ovlivnil uvažování klíčových ochránců památek obdobně jako předcházející boje o malostranské pobřeží či severní stranu Staroměstského náměstí. Zkušenost názorně ukázala, že způsob „boje“ za památky by musel být v tomto případě výrazně odlišný, než jakému byli ochránci do té doby uvyklí. I z Wirthova textu je zřejmé, že zachování domů ve stávající hmotě bylo ekonomicky zcela nereálné: zajímavé skupině domů na nároží Příkopů prý „scházelo měřítko“, takže se staly příkladem, jak „stoupající drahota pozemků a obchodní ruch nutily využít každého místečka“ (WIRTH 1912, 26). Jedinou cestou tak mohlo být navýšení kapacity domu na požadovanou míru při zachování alespoň části historické budovy. Ta by však zároveň nesměla být doplněna archaickým historizujícím způsobem, který ochránci památek po asanační zkušenosti ve většině odmítali. Jedinou možností se tak jevilo doplnění historické stavby soudobou tvorbou, která by dokázala na hodnotu historické části adekvátně reagovat. Právě tímto směrem se ubíraly úvahy mladých moderních architektů a teoretiků, kteří od sklonku prvního desetiletí 20. století působili v řadách Klubu Za starou Prahu a kteří svými úvahami a projekty otevřeli zcela novou etapu přístupu k památkovým stavbám i urbanistickým celkům (HANZLÍKOVÁ 2000; PAVLÍK 2000).



Obr. 18. Anonym, mezi 1925–1928: Václavské náměstí od Můstku s Národním muzeem v pozadí. Pohled na dolní část náměstí ve 2. polovině 20. let jej představuje po komplexní velkoměstské přestavbě. O historickém původu náměstí zde svědčí jen parcelace a několik dochovaných historických domů na jeho jihozápadní straně (Archiv hl. m. Prahy, Sbirka fotografií, sign. II 115).



Obr. 23, 24. Přehledný regulační a zastavovací plán Národní třídy (1926). Národní třída byla regulací určena ke komplexní přestavbě, ale k demolici všech historických domů zde nakonec naštěstí nedošlo (nahore – Plán SRK, sign. SRK 000 106; dole – Plán SRK, sign. SRK 000 108).



Obr. 25, 26. Nárys domů na Příkopě v Praze s návrhem výškového zastavění (1923). Regulace staroměstské strany Příkopů (nahore) respektovala pouze Záscheho budovu Vídeňské bankovní jednoty: vše ostatní mělo být nahrazeno novou zástavbou. Na novoměstské straně Příkopů (dole) plán zachovával dva historické barokní paláce i kostel sv. Kříže. Plánované novostavby se jim navíc měly přizpůsobit snížením měřítka v jejich bezprostředním sousedství (nahore – Plán SRK, sign. SRK 000 036; dole – Plán SRK, sign. SRK 000 048).

Státní regulační komise a výšková regulace hlavních městských tříd

Nová vlna zájmu o parcely nejen na Václavském náměstí, ale také na celém bývalém „hradebním okruhu“ se rozvinula v souvislosti s poválečnou konjunkturou počátku 20. let. Plány na demolice a novostavby však vstupovaly do výrazně jiné situace, než byla ta na počátku 20. století. V roce 1918 se Praha stala hlavním městem nové Československé republiky, což na její urbanismus i architekturu kladlo zcela nové nároky. Od 1. ledna 1922 byla Praha sjednocena s předměstími do jedné velké aglomerace,⁸ nad jejíž urbanistickou budoucností měla napříště bdít Státní regulační komise pro Prahu a okolí.⁹ Hlavním výstupem práce komise mělo být vytvoření regulačních plánů, jež by stanovily pravidla pro novostavby v jednotlivých čtvrtích. Jejich zpracování nicméně vyžadovalo mnohem více času, než dovolovaly aktuální potřeby centra města (obr. 18).

Od počátku 20. let tak přicházely do komise „žádosti bank, pojišťoven a správních budov průmyslových, které chtěly býti umístěny na hlavních třídách, a které tyto třídy podstatně měnily“ (URBAN 1949, III/4, 3). Komise se naštěstí hned zpočátku moudře vyvarovala praxe, kdy by rozhodovala každou žádost *ad hoc* pod momentálním tlakem a bez vztahu k celku, a pokusila se pro hlavní třídy a náměstí stanovit koncepční regulaci půdorysů a výšek. „Nejdříve tu byla žádost mladého peněžního ústavu, banky československých legií, která se chtěla pustit prvé do stavby,“ píše Max Urban (1882–1959), významný architekt a urbanista, pracovník komise, který tak popisuje okolnosti vzniku Gočárový pozoruhodné budovy Banky čs. legií z let 1921–1923. „Tato záležitost byla pak podnětem pro vyložení plánu ulice Na Poříčí, která se jako hlavní ulice měla rozšířit na 30 metrů. Zde nebylo velkých problémů památkových, až na nároží Poříče a ulice Havlíčkovy, ale i tato památka byla pro nutné rozšíření uliční obětována.“¹⁰ Dobový přístup k rodící se metropoli nejlépe dokládají následující Urbanova slova: „Rozhodnutí o rozšíření ulice bylo tak mocné, že i budovy nedlouho předtím postavené, jako hotel Imperial, byly určeny k tomu, aby při další novostavbě značně ustoupily. Přes četné námítky rázu většinou soukromoprávního byl tento plán záhy schválen.“ (URBAN 1949, III/4, 3–4) Urbanův pamětnický text zde dokládá jak razanci přijímaných regulačních opatření, tak nebývalou moc, kterou komise v důsledku měla. Ukazuje též, jak komise regulaci v praxi vnímala: jako zárodek budoucího stavu, který se prosadí postupně při obměně jednotlivých domů v ulici. Meziválečné dvacetiletí se nakonec pro tuto obměnu ukázalo příliš krátkou lhůtou a historické ulice zůstaly v urbanisticky nesourodém, avšak z hlediska dnešního pohledu mimořádně cenném stavu.

Plán výškové regulace ulice Na Poříčí se do dnešních dnů bohužel nedochoval. Zachována však je pro nás mnohem důležitější výšková regulace Václavského náměstí, která vznikla v červnu roku 1923 (obr. 21; PLÁN SRK, sign. SRK 000 143 a 144). Impulzem k jejímu vzniku byl záměr Pražské úvěrní banky postavit své nové sídlo na místě rozlehlého barokního domu čp. 796/II U Primasů na nároží Václavského náměstí a Štěpánské ulice (URBAN 1949, III/4, 5).¹¹ Výchozí ideou návrhu bylo výškové sjednocení uliční fronty náměstí v úrovni říms a střeš, které jsou zde – dobově logicky – buď sedlové, nebo mansardové. V dolní části se jeho úroveň přizpůsobuje výšce moderních staveb typu Kotěrova Peterkova domu čp. 777/II či sousedního novobarokního paláce obchodní komory čp. 776/II. Překvapivou výjimkou je respektování výšky tří historických domů mezi hotely Juliš (čp. 782/II) a Adria (784/II), tedy budov, jejichž komerční potenciál musel být zjevný a které byly krátce potom opravdu nahrazeny moderními novostavbami. Hned vedle nich úroveň opět stoupá, aby respektovala existující paláce při nároží ulice Vodičkovy. Protějščí strana náměstí prošla v prvních dvou desetiletích kompletní přestavbou a regulace zde pouze navyšuje dům čp. 834/II tak, aby byl římsou a hřebem na úrovni svých sousedů.

Střední část náměstí, vymezená ulicemi Jindřišskou–Vodičkovou a Lützovovou (Opletalovou)–Ve Smečkách pokračuje ve výškové úrovni dolní partie s tím, že se zde s výjimkou kompaktního bloku mezi Vodičkovou a Štěpánskou ocitá většina stávajících domů pod plánovanou úrovní regulace. Nejzajímavější koncept má návrh regulace horní části, v níž terén výrazně stoupá. Mechanickým navyšováním domů by zde došlo k úplnému zakrytí bočních věží Národního muzea, jak názorně ukazoval již existující novorenesanční nárožní dům čp. 812/II z 80. let 19. století.

8 Zákon č. 114 Sb. z. a n. z 6. února 1920, kterým se sousední obce a osady slučují s Prahou, s účinností od 1. ledna 1922 podle nařízení vlády č. 457/1921 Sb. ze dne 9. prosince 1921, kterým se ku provedení § 14 zákona č. 114 Sb. z. a n. vydávají předpisy o zabezpečení jednotnosti politické správy v sjednocené obci pražské.

9 Zákon o zřízení státní regulační komise pro hlavní město Prahu s okolím č. 88/1920 Sb. z 5. února 1920 (o komisi podrobněji např. HRŮŽA 1989, 269n; KUPKA 2009; BRŮHOVÁ 2017, 112–119).

10 Barokní dům čp. 1044/II nakonec zůstal stát. Jedinou úlitbou dopravě zde bylo zkosení nároží v roce 1947 (BAŤKOVÁ 1998, 551–552).

11 Na místě domu byla v letech 1925–1931 postavena budova Poštovního šekového úřadu podle návrhu Františka Roitha (BAŤKOVÁ 1998, 452–453; sine 1932/1933).

Principem návrhu se proto v horní části náměstí stalo zachování absolutní výškové úrovně, díky níž reálná výška domů směrem vzhůru klesá. Výsledkem je jednotný prospekt, který respektuje dominantu Národního muzea a vytváří navíc v horní části náměstí pozoruhodný perspektivní efekt. Jasným důkazem, že tato regulace byla v praxi opravdu uplatňována, je jednotná výška funkcionalistických domů čp. 807/II a 808/II, které náměstí v pravé horní části uzavírají. Pozoruhodné je, že tento urbanistický koncept byl uplatněn ještě při novostavbě Domu potravin čp. 812/II, který v letech 1954–1957 nahradil zmíněný převyšovaný dům, zničený v květnu 1945, a který si tuto záměrně regulovanou výšku udržel až do nedávné necitlivé přestavby na hotel (2013–2014).

V září téhož roku 1923 je zpracována regulace ulice Na Příkopě (obr. 25; PLÁN SRK, sign. SRK 000 036, 037, 042, 045, 046 a 047), k níž zadal podnět záměr Průmyslové banky postavit svůj palác na nároží Panské a Příkopě (obr. 26; PLÁN SRK, sign. SRK 000 048; URBAN 1949, III/4, 5). I zde bylo navrženo rozšíření na 30 metrů, které se mělo realizovat na úkor staroměstské strany ulice. Byly by zde tak zbořeny všechny domy s jednou výjimkou, a to Záscheho paláce Vídeňské bankovní jednoty, jenž měl být doplněn loubím. I zde se uplatňuje princip jednotné výškové úrovně domů navazující na existující moderní novostavby. Zatímco nová staroměstská strana je logicky navržena celá, aniž by byl nějaký starší objekt výškově respektován, novoměstská strana je propracovanější. Respekt k barokní architektuře Piccolominiovského paláce, který vznikl v letech 1743–1752 podle návrhu Kiliána Ignáce Dientzenhofera, byl takový, že se jej autor návrhu rozhodl nejen respektovat, ale ještě zdůraznit kuriózním ubouráním jedné okenní osy sousedních domů. Obdobný respekt je uplatněn i vůči novoklasicistnímu kostelu sv. Kříže, u něž se o jedno patro snižuje výška sousedních domů. K zachování je zde zjevně určen i barokně klasicistní Vernierovský palác čp. 859/II (Německé kasino, později Slovanský dům).

Ve stejném roce 1923 byl řešen komplikovaný problém regulace Jungmannova náměstí a Národní třídy. Impulzem zde byla žádost italské pojišťovny Riunione Adriatica di Sicurtà, která hodlala postavit svůj palác na nároží Národní třídy a Jungmannovy ulice na místě rozlehlého Thunovského paláce čp. 36/II. Demolice byla připsána s tím, že průčelí paláce bude kvůli rozšíření třídy výrazně posunuto do hloubi bloku (URBAN 1949, III/4, 4). Ve stejné době byla podána žádost o nástavbu dvou pater na objektu Kourových domů vedle voršílského kláštera, který „svou výškou ohrožoval pohledy na přední trakt Národního divadla“ (URBAN 1949, IV/4, 5). Souběh těchto požadavků se stal východiskem pro zpracování celkové regulace Národní třídy, která byla definitivně schválena v březnu 1927 (obr. 22–24; PLÁN SRK, sign. SRK 000 106, 108, 109, 111, 127–131). Návrh respektoval voršílský kostel i s oběma přilehlými budovami. Výšku Kourových domů, jejichž nástavba byla požadována, naopak snížil, a navrhl dokonce jejich ubourání o jednu osu s tím, že rozšířený prostor mezi divadlem a domy navrhuje vyplnit přízemní arkádou. Součástí plánu byla i sporná demolice barokních budov ve střední části ulice, proti které protestoval Klub Za starou Prahu (URBAN 1949, IV/4, 5).¹² Zcela neochvějná byla naopak komise v názoru na zachování Františkánské zahrady, kde odmítla navrženou bankovní novostavbu. Regulace staroměstského hradebního okruhu pokračovala v dubnu roku 1926 návrhem výškové úrovně ulice 28. října (PLÁN SRK, sign. SRK 000 041). Kromě mohutné Blechovy budovy Pražské úvěrní banky čp. 377/I, která navrženou regulaci mírně přesahuje, jsou všechny stávající domy o něco nižší, než plán předpokládá. Na regulaci je zde vidět až úporná snaha o výškové a kompoziční sjednocení uličních front, a to i v případě, že se existující stavba od regulace odlišuje jen minimálně.

Paralelně byla zpracovávána regulace jednotlivých náměstí. Roku 1924 je vytvořena výšková regulace náměstí Republiky, která souvisí s plánovaným projektem nového divadla (PLÁN SRK, sign. SRK 000 033). Kromě západní strany je náměstí v návrhu půdorysně i výškově přeřeseno a sjednoceno s tím, že ze stávajících budov je respektován pouze dům čp. 3/II U hybernů. Ke stavbě divadla zde však nakonec nedošlo a regulace nebyla nikdy zrealizována. Mnohem závažnější dopady měla výšková regulace Karlova náměstí, která vznikla v březnu 1927 (obr. 19, 20; PLÁN SRK, sign. SRK 000 117, 118, 120 a 122). Karlovo náměstí se na počátku 20. let nacházelo ve zvláštní urbanistické situaci. Rozsáhlý park, který zde byl v 80. letech 19. století vytyčen, popřel náměstí jakožto volný prostor a přetvořil je v zelenou oázu uprostřed města. Jednotlivé strany náměstí se tak v jistém smyslu staly samostatnými ulicemi, jejichž osud byl úzce spojen s významem dané trasy. Severní strana náměstí, na níž se nacházela Novoměstská radnice, byla na přelomu století zcela proměněna novostavbou historizující soudní budovy, která měla být podle plánu respektována.

12 Z dotčených budov byl nakonec v letech 1949–1950 zbořen Braunerův dům čp. 342/I s kavárnou Union.

Východní strana náměstí se logicky dělila na dvě části: jižní, ovládanou kostelem sv. Ignáce s přilehlou barokní kolejí, a severní, kde se nacházely měšťanské a nájemní domy. Právě zde byla také patrná rozporuplnost, která zástavbu náměstí charakterizovala. Některé domy (modernistický dům čp. 550/II na nároží Ječné ulice nebo novorenesanční dům čp. 557/II) výškou navazovaly na běžnou dobovou činžovní zástavbu. Většina domů ve frontě však byly nevelké historické měšťanské objekty, přičemž některé se vyznačovaly působivou malebností (viz jednopatrový barokní dům s mansardovou střechou čp. 554/II). Návrh regulace v tomto případě neochvějně navázal na nejvyšší nárožní objekt, v důsledku čehož byly všechny historické domy odsouzeny k demolici. Jediná stavba, kterou regulace respektovala, byl pozoruhodný historický dům čp. 671/II U kamenného stolu na nároží náměstí a Řeznické ulice, který byl naštěstí tolerován buď pro svou nespornou historickou hodnotu, nebo jako vhodný měřítkový doplněk protější radnice. Obdobně komplikovaná situace byla na západní straně náměstí. Ullmannova budova techniky a několik činžovních domů sice naznačovaly, že se může jednat o významný velkoměstský prostor, avšak převládající hladina zástavby byla jedno- či dvoupatrová, čímž reflektovala poklidný periferní charakter, který náměstí po staletí mělo. I zde bylo cílem regulace sjednocení na úrovni existující nejvyšší činžovní zástavby, aniž by byl některý z historických domů respektován. Bez regulace pak zůstala strana jižní, jejíž stav byl historicky stabilizován.

Regulace hlavních tříd v kontextu následného vývoje

Regulace hlavních tříd a náměstí je pozoruhodným fenoménem, který názorně ukazuje, jak komise vnímala střet historické zástavby s požadavky rodícího se centra velkoměsta. V podtónu všech návrhů je snaha o výškové a objemové sjednocení, a tedy dosažení jakéhosi cílového stavu, který většinou vychází z již dosažených výšek zástavby sklonku 19. a počátku 20. století. Záměrem komise sice byla náhrada většiny historických budov, které s novou regulací nebyly v souladu, avšak úmyslem zjevně nebylo ani plošné navyšování zástavby, které bychom mohli vzhledem k cílenému přerodu Prahy ve velkoměsto očekávat. Návaznost na starší výškovou hladinu umožnila bloky urbanisticky stabilizovat a propojit je s okolím, což se ukázalo jako velmi prozíravé. Respekt k historické zástavbě se projevil jen v případě nejvýznamnějších památek, jako je Dientzenhoferův barokní Piccolominiovský palác, voršílský klášter či Faustův dům (s tím, že důvod zmíněného zachování tří historických domů mezi Adrií a hotelem Juliš na Václavském náměstí je prozatím nejasný). I v případě respektování památek autoři regulace dbali na jejich harmonické kompoziční zapojení do okolí, o čemž opět nejlépe svědčí návrh úprav okolí Piccolominiovského paláce Na Příkopě. Historickou zástavbu Karlova náměstí plány nebraly téměř v potaz a lze tak říci, že zejména díky nim mohla ve 20. a 30. letech proběhnout téměř kompletní asanace tohoto historického prostoru. Fascinujícím důkazem komplexního urbanisticko-architektonického myšlení je naopak tvrdá regulace horní části Václavského náměstí, které se záměrně podřídilo dominanci Schulzovy novorenesanční muzejní budovy.

Výšková regulace z 20. let 20. století hluboce ovlivnila osudy hlavních městských tříd a byla v principu respektována i v poválečném období. Nebyla sice provedena důsledně, díky čemuž se naštěstí dochovalo mnohem více historických budov, než plány předpokládaly, přesto však určila charakter městských tříd a náměstí na desetiletí dopředu. Dochované výškové regulační plány názorně ukazují, že urbanistickým principem meziválečné zástavby hlavních městských tříd nebyl dravý souboj jednotlivých budov, ale snaha o nalezení jednoty a harmonie, která jejich charakter určuje dodnes. Idea celkového záměrného architektonicko-výtvarného komponování ulic a náměstí je proto jedním z nejvýznamnějších odkazů, který nám systematická práce komise ve 20. letech v centru města zanechala. Jen díky ní mohly následně na Václavském náměstí vzniknout novostavby, které se sice od okolní zástavby radikálně lišily svým moderním konceptem a ryze funkcionalistickým pojetím, které však zároveň plně respektovaly parcelaci i měřítko svého okolí (obr. 27). Spontánní zrození „městské city“, které se na náměstí a okolních třídách během několika málo desetiletí odehrálo, je tak poutavým svědectvím nejen o hledání a nalezení středu moderního města, ale také o zrodu památkového povědomí a úspěšné snaze o výtvarnou regulaci celku, který má vyšší hodnotu než jednotlivé sebevíce ambiciózní realizace. Netřeba dodávat, že právě toto je poselství, které se naší doby dotýká neméně závažně, než tomu bylo v bouřlivém období prvních desetiletí 20. století.



Obr. 27. Václavské náměstí v roce 2007. Do současné podoby náměstí je zřetelně vepsán zápas o jeho velkoměstský charakter i historickou paměť (foto K. Fink, 2007).

PRAMENY

PLÁN SRK — Spisovna Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy, neautorizované plány Státní regulační komise:

- Návrh výškového zastavění Václavského náměstí v Praze II, 1923, sign. SRK 000 143 a 000 144;
- Přehledný regulační a zastavovací plán pro ulici „na Příkopě“ v Praze I. a II., část b., Návrh úprav regulačních čar a výškového zastavění ulice „na Příkopě“ v Praze, 1923, sign. SRK 000 046;
- Přehledný regulační a zastavovací plán pro ulici „na Příkopě“ v Praze I. a II., část c. (1) a c. (2), Nárys domů na Příkopě v Praze s návrhem výškového zastavění, 1923, sign. SRK 000 037 a 000 047;
- Nárys domů na Příkopě v Praze s návrhem výškového zastavění, 1923, sign. SRK 000 036 a 000 048;
- Návrh úprav regulačních čar a výškového zastavění ulice „na Příkopě“ v Praze, 1923, sign. SRK 000 042 a 000 045;
- Návrh na změnu regulačních čar pro náměstí Republiky s okolím, 1924, sign. SRK 000 033;
- Přehledný regulační a zastavovací plán Karlova náměstí a přilehlého okolí v Praze II, 1927, sign. SRK 000 117, 000 118, 000 120 a 000 122;
- Přehledný regulační a zastavovací plán ulice 28. října a okolí zahrady Františkánské, C: Výškové zastavění ulice 28. října, (strana staroměstská) 1926, sign. SRK 000 041;
- Přehledný regulační a zastavovací plán Národní třídy, b) Výškové zastavění části mezi Jungmanovou tř. a Spálenou ul., 1926, SRK 000 106; c) Výškové zastavění části mezi Spálenou a Uršulinskou ul., 1926, sign. SRK 000 109; d) Výškové zastavění části mezi Masarykovým nábřežím a Perštýnem, 1926, sign. SRK 000 111; e) Výškové zastavění části mezi Perštýnem a Perlovou ulicí, 1926, sign. SRK 000 108;
- Přehledný regulační a zastavovací plán skupiny kláštera u Uršulinek a okolí na Národní třídě v Praze, 1927, sign. SRK 000 127 až 000 131.

URBAN 1949 — Max URBAN: Dějiny plánování a výstavby hlavního města Prahy. Nepublikovaný rukopis, 1949. Uloženo: Spisovna Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy, bez sign.

LITERATURA

- sine 1911 — sine: Dryák Alois: Návrh obchodního domu v Praze; Kotěra Jan: Návrh obchodního domu v Praze. Styl: měsíčník pro architekturu, umělecké řemeslo a úpravu měst 3, 1911/9, 190–192, 194–198.
- sine 1912 — sine: Náčrty obchodního domu pro „První českou všeobecnou akciovou společnost pro pojišťování na život“ v Praze-II. : Projekt firmy M. Blechy. Architektonický obzor 11, 1912/4, 45–46, obr. na s. 40–44, tab. 18–19.
- sine 1932/1933 — sine: Novostavba Poštovní spořitelny. Styl 29, 1932/1933, 147–150.
- BÁTKOVÁ 1998 — Růžena BĀTKOVÁ ET AL.: Umělecké památky Prahy : Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1). Praha 1998.
- BENEŠOVÁ 1984 — Marie BENEŠOVÁ: Česká architektura v proměnách dvou století : 1780–1980. Praha 1984.
- BIEGEL 2019 — Richard BIEGEL: Od Rejdiště k „ostrovu umění“ : Urbanistické proměny okolí Rudolfiny. In: Rudolfinum – chrám umění – Rudolfinum – The Temple of the Art. J. Bachtík / L. Duchek / J. Jareš (eds), Praha 2019, 18–44.
- BRŮHOVÁ 2017 — Klára BRŮHOVÁ: Praha nepostavená : Vltavské břehy jako urbanistické téma moderní metropole – Das ungebaute Prag : Die Moldauufer als urbanistisches Thema für eine moderne Metropole. Praha 2017.
- GIUSTINO 2003 — Cathleen M. GIUSTINO: Tearing down Prague's Jewish Town : Ghetto Clearance and Legacy of Middle-Class Ethnic Politics around 1900. New York 2003.
- HANZLÍKOVÁ 2000 — Kateřina HANZLÍKOVÁ: Braunův dům na Novém Městě. In: Sto let Klubu Za starou Prahu 1900–2000 : Jubilejní sborník – Einhundert Jahre des Klubs Für das alte Prag 1900–2000 : Jubiläumssammelwerk. K. Bečková (ed.), Praha 2000, 105–111.
- HOJDA 2007 — Zdeněk HOJDA: Der Wenzelsplatz in Prag – Bühne moderner tschechischer Geschichte. In: Die Besetzung des öffentlichen Raumes : Politische Plätze, Denkmäler und Strassennamen im europäischen Vergleich. R. Jaworski / P. Stachel (eds), Berlin 2007, 101–114.
- HOLEČEK/HOLEČEK/ŠTONCNER 2015 — Josef HOLEČEK / Josef HOLEČEK jr. / Petr ŠTONCNER: Dům čp. 71/I – unikátní příklad předasanační regulace – Das Haus Nr. Konskr. 71-I in Prag „Na Kocandě“ – ein unikales Beispiel der Vorassanierungsregulierung. In: Otisk života v historických stavbách. (= Sborník, sv. 13). Praha 2015, 171–184.
- HORYNA 2001 — Mojmír HORYNA: Architektura přísného a pozdního historismu : Čechy 1860–1890. In: Dějiny českého výtvarného umění 1780/1890. Díl III/2. T. Petrasová / H. Lorenzová (eds), Praha 2001, 133–202.
- HRŮZA 1989 — Jiří HRŮZA: Město: Praha – Die Stadt Prag. Praha 1989.
- HRŮZA ET AL. 1993 — Jiří HRŮZA ET AL.: Pražská asanace : K 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu – Prager Sanierungs : Sammelband anlässlich des 100. Jahrestages des Sanierungsgesetzes für Prag. (= Acta Musei Pragensis 93), Praha 1993.
- HÜBSCHMANN/WIRTH 1912 — Bohumil HÜBSCHMANN / Zdeněk WIRTH: Poslední památka renaissanční na Václavském náměstí. Za starou Prahu : Věstník Klubu Za starou Prahu 3, 1912/1, 2–3.
- KUBÍČEK 1959 — Alois KUBÍČEK: O pražské asanaci. In: Ochrana památek : Sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1959. A. Kubiček (ed.), Praha 1959, 74–81.
- KUPKA 2009 — Jiří KUPKA: Státní regulační komise a rozvoj Prahy. Urbanismus a územní rozvoj 12, 2009/6, 36–41.
- MAREK 2004 — Michaela MAREK: Kunst und Identitätspolitik : Architektur und Bildkünste im Prozess der tschechischen Nationsbildung. Köln 2004.
- PAVLÍK 2000 — Milan PAVLÍK: Vývoj názorů na zástavbu nábřeží pod Emauzy mezi Palackého mostem a Vyšehradem. In: Sto let Klubu Za starou Prahu 1900–2000 : Jubilejní sborník – Einhundert Jahre des Klubs Für das alte Prag 1900–2000 : Jubiläumssammelwerk. K. Bečková (ed.), Praha 2000, 127–133.
- PEŠEK 2014 — Jiří PEŠEK: Nové Město ve funkční struktuře pražské aglomerace na přelomu 19. a 20. století – Die Neustadt in der Funktionsstruktur der Prager Agglomeration an der Wende des 19. zum 20. Jahrhundert. In: Jeho Praha : Výbor statí Jiřího Peška k dějinám Prahy : vydáno k životnímu jubileu autora = ausgewählte Studien von Jiří Pešek zur Geschichte Prags : herausgegeben zum 60. Lebensjubiläum des Autors. (= Documenta Pragensia. Supplementa sv. 5), O. Fejtová / K. Jíšová / M. Power / H. Svatošová (eds), Praha 2014, 183–191.
- SCHULZ 1873 — Josef SCHULZ: Pamětní spis stran upravení a rozšíření kr. hl. města Prahy. Zprávy SAI 8, 1873/1, 23–25.
- SCHULZ ET AL. 1873 — Josef SCHULZ ET AL.: Pamětní spis stran upravení a rozšíření král. českého hlavního města Prahy: sl. zastupitelstvu měst pražských věnuje v účtě Spolek architektů a inženýrů v království českém – Promemoria betreffend die Regulierung und Erweiterung der königlichen Hauptstadt Prag : der löblichen prager Stadtvertretung achtungsvoll gewidmet vom Architekten- und Ingenieur- Verein im Königreiche Böhmen. Praha 1873.
- SOUKUPOVÁ 2010 — Blanka SOUKUPOVÁ: Václavské náměstí – proměny pražského korza v moderní době – Wenceslas Square – Transformations of a Prague Promenade in Modern Times. In: Československé město včera a dnes : Každodennost – reprezentace – výzkum. S. Ferenčuhová / L. Galčanová / B. Vacková (eds), Červený Kostelec–Brno 2010, 11–47.
- ŠVÁCHA 1985 — Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu : Proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století – Von der Moderne zum Funktionalismus : Metamorphosen der Prager Architektur der ersten Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts. Praha 1985.

- ŠVÁCHA 2001 — Rostislav ŠVÁCHA: Vrcholné období, 1906–1912. In: Daniela Karasová et al., Jan Kotěra : 1871–1923 : Zakladatel moderní české architektury – Jan Kotěra : 1871–1923 : The founder of modern Czech architecture. V. Šlapeta (ed.), Praha 2001, 141–200.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK ET AL.: Umělecké památky Prahy : Staré Město, Josefov. Praha 1996.
- VYBÍRAL 2002 — Jindřich VYBÍRAL: Česká architektura na prahu moderní doby : Devatenáct esejů o devatenáctém století. Praha 2002.
- VYBÍRAL 2013 — Jindřich VYBÍRAL: Friedrich Ohmann : Objev baroku a počátky moderní architektury v Čechách – Friedrich Ohmann : Die Entdeckung des Barocks und die Anfänge der modernen Architektur in Böhmen. Praha 2013.
- WIRTH 1912 — Zdeněk WIRTH: Mizící stará Praha. Za starou Prahu : Věstník Klubu Za starou Prahu 3, 1912/4, 26–27.
- WIRTH 1914 — Zdeněk WIRTH: Mizící stará Praha : Dům čp. 791-II. Za starou Prahu : Věstník Klubu Za starou Prahu 4, 1914/9–10, 57–58.
- WIRTH 1948 — Zdeněk WIRTH: Zmizelá Praha 5 : Opevnění Prahy, Vltava v Praze, ztráty na památkách Prahy 1939–1945. Praha 1948.

ZUSAMMENFASSUNG

DER WENZELSPLATZ UND DIE GEBURT DER PRAGER „CITY“ ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS

Die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts stellt für mehrere europäische Metropolen ein Zeitalter der mehr oder weniger radikalen Eingriffe in den ursprünglichen Stadtorganismus dar, die dank der raschen städtebaulichen Entwicklung zu Mittelpunkten der großen Agglomerationen wurden. Das Schicksal Prags war in diesem Kontext etwas spezifisch: Trotzdem die Stadt das Zentrum einer schnell wachsenden Parallelstadt war, sie verblieb von den meisten Vorstädten administrativ getrennt und ihre Entwicklung erreichte gar nicht die Wachstumsdynamik wie die von Vinohrady (Weinberge) oder Smíchov war. Die Bemühung um den Ausgleich sowohl mit den Vorstädten, als auch vor allem mit der kaiserlichen Metropole Wien führte seit den 1870er Jahren zu einer Reihe radikaler Eingriffe, die den Organismus der historischen Städte deutlich bezeichneten. Nach den ersten theoretischen Überlegungen (die Gedenkschrift des Vereins der Architekten und Ingenieure unter Leitung von Josef Schulz aus dem Jahr 1873) und den städtebaulichen Interventionen (die Gestaltung der Umgebung Rudolfinums von Josef Zitek) folgt der großzügige, aus der Konkurrenz 1886 herausgekommene Plan für den Umbau der Alt- und Josefstadt. Das neue, um die Wende des 19. und 20. Jahrhunderts entstandene Viertel ist aber infolge seines Residenzcharakters sowie der Lage außerhalb der Hauptverkehrsrichtungen nie zum tatsächlichen Zentrum geworden. Die Partie der Stadtmitte, die diese Rolle seit Ende des 19. Jahrhunderts zu spielen angefangen hatte, hatte sich zwischen der Alt- und Neustadt mit Mittelpunkt im länglichen Wenzelsplatz befunden. Bereits diese Straßen, die sich ihren großzügigen historischen Proportionen für erste Prager Boulevards halten können, wurden zur wirklichen „City“ Prags, die die bedeutendsten Handels- und Repräsentationsgebäude anzog.

Die stürmische Entwicklung führte da zur Demolierung der historischen Häuser, die den unverhältnismäßig größeren Neubauten weichen mussten. Diese Denkmalverluste kamen im Gegensatz zu dem den Demolierungen in der Altstadt gewidmeten Augenmerk in das Blickfeld der Kunsthistoriker und denkmalträchtig sensiblen Architekten erst in der Zeit, als es für die Rettung der bedeutenden Architekturdenkmäler zu spät war. Trotzdem in dem werdenden Denkmalebewusstsein spielten die Nachrichten vom Verschwinden des „barocken“ Wenzelsplatzes ihre Rolle, die auf Seiten der Zeitschrift des Klubs Für das Alte Prag Zdeněk Wirth veröffentlichte, die bereits einen der Belege der sich konstituierenden zeitgenössischen Denkmalreflexion und ihrer Applikation auf das dynamisch umgewandelte Zentrum der werdenden Metropole darstellen. Die Entstehung der selbständigen Tschechoslowakischen Republik 1918 hat die Stellung der spontan gewordenen „City“ nur unterstrichen. Der außerordentliche Druck auf die Verbauung der Seiten des Wenzelsplatzes und des einstigen Befestigungsringes zwischen der Alt- und Neustadt führte zu Beginn der 1920er Jahre zur Erarbeitung einer detaillierten Grundriss- und Höhenregulierung, die hat klare Regeln für die Verbauung jedes Grundstücks festsetzen sollen. Wohl auch dank den Diskursen über das Verschwinden des barocken Wenzelsplatzes versuchte die Staatliche Regulierungskommission wenigstens etliche historische Bauten in die geplante Struktur einzuordnen.

Die Höhenregulierung der 1920er Jahre beeinflusste tiefgreifend das Schicksal der Hauptstraßen im Stadtzentrum und man hat sie auch in der Nachkriegszeit im Prinzip berücksichtigt. Sie wurde zwar nicht konsequent durchgeführt, was Grund dafür war, dass glücklicherweise vielmehr historische Bauten erhalten sind als die Pläne vorausgesetzt hatten, sie bestimmte aber trotzdem den Charakter der Straßen und Plätze für nachfolgende Jahrzehnte. Die erhaltenen Höhenregulierungspläne zeigen, dass den städtebaulichen Prinzip der Zwischenkriegsbebauung der Stadthauptstraßen nicht der rücksichtslose Kampf einzelner Gebäude war, sondern eine Bemühung um Einheit und Harmonie, die ihren Charakter bis heutzutage bestimmt. Die Idee des gesamten beabsichtigten architektonisch-künstlerischen Komponierens der Straßen und Plätze stellt einen der bedeutendsten Nachlässe dar, die uns die systematische Arbeit der Kommission in der Stadtmitte überlassen hat. Lediglich dank ihr konnten am Wenzelsplatz die Neubauten entstehen, die sich zwar mit ihrem modernen Konzept und der rein funktionalistischen Auffassung von der übrigen Bebauung unterschieden, die aber vollkommen die Parzellierung und Maßstäbe ihrer Umgebung respektierten.

Die spontane Entstehung der „City“, die sich am Platz und in den anliegenden Straßen binnen etlicher Jahrzehnte abgespielt hat, stellt ein fesselndes Zeugnis nicht nur der Suche nach der Mitte der modernen Stadt und ihres Findens dar, sondern auch von der Geburt des Denkmalebewusstseins und der erfolgreichen

Bemühung um die gestalterische Regulierung des Ganzen, das einen höheren Wert hat, als die einzelnen noch so viel ambitionsvolle Ausführungen haben. Bereits das ist auch die Botschaft, die unser Zeitalter nicht umso weniger ernst berührt, als es in den ersten stürmischen Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts war.

Abb. 1. Atelier Eckert, 1906: Panoramablick von der Letná-Höhe (Belvedere) über die Alt- und Josefstadt aus der Assanierungszeit zeigt die Stadt während der faszinierenden Umgestaltung. Im Vordergrund stehen zwar noch Reste der historischen Verbauung, aber rechts hinter ihnen wachsen schon hohe Massen der aufwändigen Mietshäuser Nr. Konstr. 883 und 206 empor, die die entstehende Hauptstraße Mikulášská (heute Pařížská) Str. andeuten. Die im Bau befindlichen Svatopluk-Čech-Brücke und anliegende Ufermauer stehen im Vordergrund (Archiv der Hauptstadt Prag, Fotosammlung, Sign. VIII 974).

Abb. 2. Orientierungsplan von Prag, 1909–1914, Alt- und Josefstadt im Laufe der Assanierung, Ausschnitt. Der Plan stellt einen beredten Zeugen der raschen Assanierungsumwandlung dar. Die Hauptstraße im Assanierungsbereich steht schon, ebenfalls die Blöcke zwischen der Kaprova (Karpfen-) und Josefovská Str. (Josephstädter, heute Široká Str.). Die historische Enklave in der Umgebung der Hl. Geistkirche steht noch, ebenso wie das Stadtbibliothekgebäude in der Platněřská (Plattner-) G., die erst in den 1920er Jahren einem Neubau weicht (IPR [Institut der Planung und Entwicklung der Hauptstadt Prag], Registratur, ohne Sign.).

Abb. 3. Vincenc Morstadt, 1815: Rossmarkt (seit dem Jahre 1848 Wenzelsplatz) vom Rossthor hinab gesehen. Die Zeichnung Morstadts zeigt den zukünftigen Wenzelsplatz in idyllischer Gestalt vor der Großstadt-Umwandlung. Den Platz schließt noch immer das klassizistische Rossthor ab, die Häuser seines Oberteils sind ein- oder zweistöckig, den unteren Teil dominiert der hohe Chor der Kirche Maria Schnee (Museum der Hauptstadt Prag, Best.-Nr. D 1406).

Abb. 4. A. Gustav, gegen 1810: der Rossmarkt (Wenzelsplatz) vom Můstek (Brückl) hinauf dargestellt. Das Bild Gustavs vom unteren Teil des Platzes zeigt seine unberührte renaissance-barocke Gestalt. Im Gegensatz zum Oberteil die Häuser sind überwiegend dreistöckig und nähern sich mit ihrem Charakter den Altstädter prunkvollen Patrizierhäusern (Museum der Hauptstadt Prag, Best.-Nr. 19694/21).

Abb. 5. František Fridrich, um 1865/1870: Wenzelsplatz, Durchblick vom Rossthor zum Můstek hin. Die Fotoaufnahme aus der Zeit gegen 1870 beweist, dass der Platz sich seit dem Jahrhundertbeginn nur wenig geändert hat. Im oberen Teil wuchsen etliche Dreistöckhäuser auf, aber die historischen Dominanten der Renaissancetürme sowie die des Maria-Schnee-Chors behalten sich ihre Bedeutung im Panorama (Archiv der Hauptstadt Prag, Fotosammlung, Sign. I 272).

Abb. 6. Anonym, 1899: Haus Nr.-Konstr. 776/II mit dem Maria-Schnee-Chor im Hintergrund. Das Barockhaus zeigt deutlich die Proportionsverhältnisse der Platzbebauung und des gotischen Chors. Die Fotoaufnahme aus dem Jahr 1899 stellt zugleich einen Beweis des umstürzenden Wenzelsplatzumbaus um die Jahrhundertwende dar: neben dem Barockhaus ist eine Lücke nach dem abgerissenen Bau, an dessen Stelle bald das Peterka-Haus mit der Fassade nach Entwurf von Jan Kotěra aufwächst, und das Haus Nr.-Konstr. 776/II reißt nach dem Jahr auch ab, um die Baustelle für das Neobarockhaus des Arch. Alois Dlabáč frei zu machen (Museum der Hauptstadt Prag, Best.-Nr. 11938).

Abb. 7, 8. Wenzelsplatz vom Můstek hin aufgenommen. Vergleich der Fotoaufnahmen der Zeit gegen 1870 und gegen 1890 zeigt die Umwandlung des historischen Marktplatzes in einen Großstadt-Boulevard, die durch den Bau des monumentalen Nationalmuseumsgebäudes nach Entwurf von Josef Schulz erfolgt war. Der untere Teil des Platzes behält sich noch seinen harmonischen Barockcharakter, aber das Museumsgebäude – ebenfalls wie die ersten Mietshausneubauten – ist schon dem neuen Großstadtmaßstab angepasst.

Links – František Fridrich, gegen 1870: Wenzelsplatz, Durchblick von Můstek zum Rossthor hin (Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Institut für Kunstgeschichte, Inv.-Nr. 004268); **rechts** – Alois Beer, 1890: Wenzelsplatz von Můstek hin zum Nationalmuseum gesehen (Museum der Hauptstadt Prag, Best.-Nr. 16750).

Abb. 9. Anonym, vor 1880: Eckhaus Nr.-Konstr. 817/II am Wenzelsplatz und in der heutigen Opletalova G. Das reizvolle Barockhaus wurde 1880 abgerissen, um die Baustelle für das Neorenaissancehaus von Josef Schulz frei zu machen. Dieses, im frühen 20. Jahrhundert nach Entwurf von Bohumír Kozák, Josef Zasche und Karl Járay umgebaute Haus wurde nach 2010 zum Gegenstand der erfolglosen Bemühung der Denkmalschützer um seine Erhaltung (Museum der Hauptstadt Prag, Best.-Nr. 110297).

Abb. 10. Atelier Eckert, 1913: Der Renaissanceturm des Hauses Nr.-Konstr. 791/II „U Lhotků“ dicht neben dem Neubau des Hauses der Böhmisches Bank. Rechts Teil des Hauses Nr.-Konstr. 788/II am Wenzelsplatz, links Blick in die Vodičkova (Wasser-) G. Der Turm des Hauses „U Lhotků“ war jahrhundertlang eine der Hauptdominanten des Mittelteils des Wenzelsplatzes. Nach dem Ausbau des Gebäudes der Böhmisches Bank war er zu einem Zubau geworden, der nach ein paar Jahren dem Neubau von höherer Kapazität gewichen ist (Archiv der Hauptstadt Prag, Fotosammlung, Sign. V 9/5 e).

Abb. 11. Atelier H. Fiedler, 1895: Haus Nr.-Konstr. 832 „U Císařských“ an der Ecke von Wenzelsplatz und Jindřišská (Heinrichs-) G. Das breite Eckgrundstück des Hauses „U Císařských“ zeigt, wie die Lokation der Neustadt Karls IV. eine großzügige Einlage für die Zukunft war. Nach dem Abriss des Hauses füllte das Grundstück das neobarocke Prunkgebäude der Versicherungsanstalt Assicurazioni generali laut Projekt von Friedrich Ohmann und Osvald Polívka aus (Museum der Hauptstadt Prag, Best.-Nr. 11760/2,1).

Abb. 12. Rudolf Gotsche, gegen 1940: Palast der Versicherungsanstalt Assicurazioni generali Nr.-Konstr. 832/II, Ecke des Wenzelsplatzes und der Jindřišská G. Dieselbe Ecke wie die Abb. 11 zeigt, aber in ganz veränderter Situation. Die letzten Zeugen des historischen Zustandes sind die in den 1970er Jahren infolge des U-Bahnbaus und Erbauung des Kaufhauses Družba abgerissenen Häuser mit klassizistischen Fassaden (von rechts nach links die Konstr.-Nr. 829, 830, 831, 832, 834, 835/II; Archiv der Hauptstadt Prag, Fotosammlung, Sign. II 1339).

Abb. 13. Jindřich Eckert, 1901: Neubau Nr.-Konstr. 388/I Zum weißen Einhorn in der Achse des Wenzelsplatzes, **rechts** das benachbarte Haus Nr.-Konstr. 389/I Zum weißen Lämmchen. Kontraste des unteren Teils vom Wenzelsplatz um die Jahrhundertwende: an der Ecke der Gasse Můstek (Am Brückl) und der

Straße Na Příkopě (Am Graben) steht schon das Neobarockhaus, das deutlich das ursprüngliche barocke (und bis heutzutage erhaltene) Haus Nr.-Konskr. 378/I Zum goldenen Bienenkorb überhöht hat, aber neben ihm befindet sich noch das niedrige einstöckige Haus, das durch den Neubau der Wiener Bankunion von Josef Zasche bald danach ersetzt wurde (Archiv der Hauptstadt Prag, Fotosammlung, Sign. XII 588).

Abb. 14, 15. Ecke vom Wenzelsplatz und Graben. Vergleich der Ansichten von Graben aus den Jahren gegen 1900 und 1930 als beredtes Zeugnis der radikalen Großstadt-Umwandlung, die sich hier in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts abgespielt hat. Die reichgegliederte Ecke des Palastes der Versicherungsanstalt Koruna scheint ein bewusster Bezug auf die ursprüngliche Gliederung des malerischen historischen Hauses zu sein. **Oben** – Anonym, nach 1900 (Museum der Hauptstadt Prag, Best.-Nr. 146809); **unten** – V. Čermák, gegen 1930; **links** das Haus Nr.-Konskr. 388/I, umgebaut 1926–1929 und wieder 1930–1934; **rechts** Nr.-Konskr. 846/II (Archiv der Hauptstadt Prag, Fotosammlung, Sign. I 1502).

Abb. 16, 17. Untere Partie vom Wenzelsplatz. Der Stich von Karel Hennig aus den 1820er Jahren (Westseite des Platzes) und das Foto aus den 1890er Jahren (Ostseite) nehmen die Barockgestalt vom unteren Teil des Wenzelsplatzes auf, deren Verlust in der Klubzeitschrift *Za starou Prahu* (WIRTH 1912) zeitgenössisch analysiert wurde. Beide Bilder bilden links die malerisch komponierte Ecke des Hauses U Špinků Nr.-Konskr. 846/II ab. **Oben** – Karel Hennig, Stich, gegen 1825 (Museum der Hauptstadt Prag, Best.-Nr. 9922/2); **unten** – Jan Mulač, Foto, vor 1894 (Museum der Hauptstadt Prag, Best.-Nr. 16749).

Abb. 18. Anonym, zwischen 1925–1928: Wenzelsplatz von Mústek hin gesehen mit dem Nationalmuseum im Hintergrund. Ansicht des unteren Teils vom Wenzelsplatz nach Mitte der 1920er Jahre bildet den Platz nach dem Großstadt-Komplexumbau ab. Den historischen Ursprung des Platzes beweist nur die Parzellierung und etliche erhaltene historische Häuser an seiner Südwestseite (Archiv der Hauptstadt Prag, Fotosammlung, Sign. II 115).

Abb. 19, 20. Der Übersichts-Regulierungsplan des Platzes Karlovo náměstí mit anliegender Umgebung in Prag II (1927). Das offenbare Ziel der Regulierung war eine radikale Erhöhung der Bebauung der Platzseiten, die auch in nachfolgenden Jahrzehnten vollendet wurde (**oben** – Plan der SRK, Sign. SRK 000 118; **unten** – Plan der SRK, Sign. SRK 000 122).

Abb. 21. Höhenbebauungsentwurf vom Wenzelsplatz in Prag II (1923). Der Regulierungskonzept vom Wenzelsplatz zeigt sowohl die Bemühung um Vereinigung seiner Fassadenhöhen als auch das beabsichtigte Niedrigmachen der Oberteilbebauung, wo die Dominanz der Seitentürme des Nationalmuseums zu erhalten war (Plan der SRK [Staatliche Regulierungskommission], Sign. SRK 000 143).

Abb. 22. Der Übersichts-Regulierungsplan der Straße Národní třída (1926). Die Straße wurde bei der Regulierung zum Komplexumbau bestimmt, mit Ausnahme lediglich der Hl. Ursulakirche mit anliegenden Klostergebäuden. Der Abriss aller historischen Häuser ist schließlich glücklicherweise nicht erfolgt (Plan der SRK, Sign. SRK 000 109).

Abb. 23, 24. Der Übersichts-Regulierungsplan der Straße Národní třída (1926). Die Straße wurde bei der Regulierung zum Komplexumbau bestimmt. Der Abriss aller historischen Häuser ist schließlich glücklicherweise nicht erfolgt (**oben** – Plan der SRK, Sign. SRK 000 106; **unten** – Plan der SRK, Sign. SRK 000 108).

Abb. 25, 26. Aufriss der Häuser an der Straße Na Příkopě mit dem Höhenbebauungsentwurf (1923). Die Regulierung der Altstädter Straßenseite (**oben**) überließ lediglich das Gebäude der Wiener Bankunion von Josef Zasche; alles Übrige hat durch Neubauten ersetzt werden sollen. An der Neustädter Straßenseite (**unten**) der Plan erhielt zwei historische Barockpaläste und die Hl. Kreuzkirche. Die geplanten Neubauten sollen ihnen mit niedrigerem Maßstab in ihrer unmittelbaren Nachbarschaft angepasst worden sein (**oben** – Plan der SRK, Sign. SRK 000 036; **unten** – Plan der SRK, Sign. SRK 000 048).

Abb. 27. Wenzelsplatz im Jahre 2007. Die heutige Gestalt des Platzes widerspiegelt deutlich den Kampf um seinen Großstadtcharakter sowie das historische Gedächtnis (Foto K. Fink, 2007).

Übersetzung von Jindřich Noll

Článek vznikl za podpory projektu **Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě**, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734 financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj a programu **Progres Q09: Historie – klíč k pochopení globalizovaného světa na FF UK**.

PhDr. Richard BIEGEL, Ph.D., historik umění, richard.biegel@ff.cuni.cz
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav pro dějiny umění, Celetná 20, CZ-116 12 Praha 1